

**O‘ZBEKISTON
QONUNCHILIGI TAHLILI**

ILMIY-TAHLILIIY JURNAL
2025-YIL 3-SON

**ОБЗОР
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
УЗБЕКИСТАНА**

НАУЧНО-АНАЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
2025 ГОД № 3

**UZBEKISTAN LAW
REVIEW**

SCIENTIFIC ANALYTICAL JOURNAL
2025 ISSUE 3

VOLUME 2 / ISSUE 3 / 2025

DOI: 10.51788/TSUL.UZLAWREV.2.3.

ISSN 2181-8118

DOI: 10.51788/TSUL.UZLAWREV.

**MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT
YURIDIK UNIVERSITETI**

“O‘zbekiston qonunchiligi tahlili” ilmiy-tahliliy jurnali O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2014-yil 21-iyulda 02-0074-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari ro‘yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko‘paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Nashr bo‘yicha mas‘ul:

O. Choriyev

Muharrirlar:

E. Mustafayev, Y. Yarmolik,
Y. Mahmudov, K. Abduvaliyeva,
F. Muhammediyeva, M. Sharifova,
Sh. Beknazarova, E. Sharipov

Musahhih:

M. Tursunov

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar,
Sayilgoh ko‘chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: lawreview.uz

E-mail: uzlawreview@tsul.uz

Nashriyot litsenziyasi

№ 174625, 29.11.2023-y.

Jurnal 2025-yil 26-sentabrda bosmaxonaga topshirildi.
Qog‘oz bichimi: A4.
Shartli bosma tabog‘i: 14.
Adadi: 100. Buyurtma: № 175.

Bosmaxona litsenziyasi

29.11.2023 № 174626

TDYU bosmaxonasida chop etildi.
Bosmaxona manzili:
100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik
universiteti

TAHRIR HAY‘ATI**BOSH MUHARRIR**

S. Gulyamov – TDYU Kiber huquq kafedrasi mudiri, yuridik fanlar doktori, professor – bosh muharrir

TAHRIR HAY‘ATI A‘ZOLARI

I. Rustambekov – O‘quv ishlari bo‘yicha prorektor, yuridik fanlar doktori, professor – bosh muharrir o‘rinbosari

Sh. Xo‘jayev – TDYU Intellektual mulk huquqi kafedrasi mudiri, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori – mas‘ul muharrir

O. Oqyulov – TDYU Fuqarolik huquqi kafedrasi professori, yuridik fanlar doktori

I. Bekov – TDYU Konstitutsiyaviy huquq kafedrasi mudiri, yuridik fanlar doktori, professor

B. Musayev – TDYU Xalqaro xususiy huquq fakulteti dekani, yuridik fanlar doktori, professor

Sh. Saydullayev – TDYU Ommaviy huquq fakulteti dekani, yuridik fanlar nomzodi, professor

O. Mahkamov – TDYU Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrasi dotsenti v.b., yuridik fanlar doktori

D. Habibullayev – TDYU Fuqarolik protsessual va iqtisodiy protsessual huquqi kafedrasi mudiri, yuridik fanlar doktori, professor

B. Samarxodjayev – Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti professori, yuridik fanlar doktori

S. Bozorov – TDYU O‘quv-uslubiy boshqarma (Registrator ofis) boshlig‘i, yuridik fanlar doktori, professor

Marc Bungenberg – Saarlend universiteti Yevropa instituti direktori, yuridik fanlar doktori

Samet Tatar – Turkiyaning Anqara Yildirim Boyazid universiteti professori, yuridik fanlar doktori

Alper Ener – Turkiyaning Anqara Haci Bayram universiteti dotsenti, Energetika nizolari arbitraj markazi bosh-kotibi o‘rinbosari, yuridik fanlar doktori

Jamsheed Peeroo – Sarbonna Universiteti professori, Stone 36 yuridik firmasi advokati, yuridik fanlar doktori

O. Narziyev – TDYU Xalqaro xususiy huquq kafedrasi professori, yuridik fanlar doktori

O. Xazratqulov – TDYU Xalqaro xususiy huquq kafedrasi mudiri, yuridik fanlar nomzodi, professor

V. Ergashev – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Qonunchilik va huquqiy siyosat instituti direktor o‘rinbosari, yuridik fanlar doktori, professor

D. Suyunova – TDYU Jinoyat-protsessual huquqi kafedrasi professori, yuridik fanlar doktori

Sh.Joldasova – O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi huzuridagi Qonunchilik muammolari va parlament tadqiqotlari instituti bosh ilmiy xodimi, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

**УЧРЕДИТЕЛЬ: ТАШКЕНТСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ЮРИДИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

Правовой научно-аналитический журнал «Обзор законодательства Узбекистана» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 21 июля 2014 года с удостоверением № 02-0074.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:
О. Чориев

Редакторы:

Е. Ярмолик, Й. Махмудов,
Э. Мустафаев, К. Абдувалиева,
Ф. Мухаммадиева, М. Шарифова,
Ш. Бекназарова, Э. Шарипов

Корректор:

М. Турсунов

Технический редактор:

У. Сапаев

Дизайнер:

Д. Ражапов

Адрес редакции:

100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: lawreview.uz

E-mail: uzlawreview@tsul.uz

Издательская лицензия

от 29.11.2023 № 174625.

Журнал передан в типографию
26.09.2025.

Формат бумаги: А4.
Усл. п. л. 14. Тираж: 100 экз.
Номер заказа: 175.

Лицензия типографии

от 29.11.2023. № 174626

Отпечатано в типографии
Ташкентского государственного
юридического университета.
100047, г. Ташкент, ул. Сайилгох, дом 37.

© Ташкентский государственный
юридический университет

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

С. Гулямов – доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой киберправа Ташкентского государственного юридического университета – главный редактор

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ

И. Рустамбеков – доктор юридических наук, профессор, проректор по учебной работе Ташкентского государственного юридического университета – заместитель главного редактора

Ш. Хужаев – доктор философии (PhD) по юридическим наукам, заведующий кафедрой права интеллектуальной собственности Ташкентского государственного юридического университета – ответственный редактор

О. Окюлов – доктор юридических наук, профессор кафедры гражданского права Ташкентского государственного юридического университета

И. Беков – доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой конституционного права Ташкентского государственного юридического университета

Б. Мусаев – доктор юридических наук, профессор, декан факультета международного частного права Ташкентского государственного юридического университета

Ш. Сайдуллаев – кандидат юридических наук, профессор, декан факультета публичного права Ташкентского государственного юридического университета

О. Махкамов – доктор юридических наук, и. о. доцента кафедры уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета

Д. Хабибуллаев – доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой гражданского процессуального и экономического процессуального права Ташкентского государственного юридического университета

Б. Самарходжаев – доктор юридических наук, профессор Университета мировой экономики и дипломатии

С. Бозоров – доктор юридических наук, профессор, начальник управления учебно-методической работы (Регистратор-офис) Ташкентского государственного юридического университета

М. Бунгенберг – доктор права, директор Европейского института Саарского университета (Германия)

С. Татар – доктор права, профессор Анкарского университета Йылдырым Беязит (Турция)

А. Энер – доктор права, доцент Анкарского университета Хаджи Байрам, заместитель генерального секретаря Арбитражного центра по энергетическим спорам (Турция)

Дж. Пезру – доктор права, профессор Сорбоннского университета, адвокат юридической фирмы Stone 36 (Франция)

О. Нарзиев – доктор юридических наук, профессор кафедры международного частного права Ташкентского государственного юридического университета

О. Хазраткулов – кандидат юридических наук, профессор, заведующий кафедрой международного частного права Ташкентского государственного юридического университета

В. Эргашев – доктор юридических наук, профессор, заместитель директора Института законодательства и правовой политики при Президенте Республики Узбекистан

Д. Суюнова – доктор юридических наук, профессор кафедры уголовно-процессуального права Ташкентского государственного юридического университета

Ш. Жолдасова – доктор философии (PhD) по юридическим наукам, главный научный сотрудник Института проблем законодательства и парламентских исследований при Олий Мажлисе Республики Узбекистан

**FOUNDER: TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF LAW**

“Uzbekistan law review” legal scientific and analytical journal was registered by Press and Information Agency of Uzbekistan on July 21, 2014, with certificate number 02-0074.

The journal is included in the list of journals of the Supreme Attestation Commission under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan. Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of materials of the journal are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:

O. Choriev

Editors:

Y. Yarmolik, Y. Makhmudov,
E. Mustafaev, K. Abduvalieva,
F. Mukhammadieva, M. Sharifova,
Sh. Beknazarova, E. Sharipov

Proofreader:

M. Tursunov

Technical editor:

U. Sapaev

Designer:

D. Rajapov

Publishing department address:

100047. Tashkent city,
Sayilgoh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: lawreview.uz

E-mail: uzlawreview@tsul.uz

Publishing license

№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 26.09.2025.

Paper size: A4.

Cond.p.f: 14.

Units: 100. Order: № 175.

Printing house license

№ 174626, 29.11.2023.

Published in the Printing house of
Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city, Sayilgoh street, 37.

© Tashkent State University of Law

EDITORIAL BOARD

EDITOR-IN-CHIEF

S. Gulyamov – Head of the Department of Cyberlaw of TSUL, Doctor of Law, Professor
- Editor-in-Chief

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

I. Rustambekov – Deputy Rector for Academic Affairs, Doctor of Law, Professor -
Deputy Editor-in-Chief

Sh. Xujayev – Head of the Department of Intellectual Property Law of TSUL, Doctor
of Philosophy (PhD) in Law - Executive Editor

O. Oqyulov – Professor of the Department of Civil Law of TSUL, Doctor of Law

I. Bekov – Head of the Department of Constitutional Law of TSUL, Doctor of Law,
Professor

B. Musaev – Dean of the Faculty of Private International Law of TSUL, Doctor of
Law, Professor

Sh. Saydullaev – Dean of the Faculty of Public Law of TSUL, Candidate of Legal
Sciences, Professor

O. Mahkamov – Acting Associate Professor of the Department of Criminal Law,
Criminology and Anti-Corruption of TSUL, Doctor of Law

D. Habibullaev – Head of the Department of Civil Procedural and Economic
Procedural Law of TSUL, Doctor of Law, Professor

B. Samarkhodjaev – Professor of the University of World Economy and Diplomacy,
Doctor of Law

S. Bozorov – Head of the Educational and Methodological Department (Registration
Office) of TSUL, Doctor of Law, Professor

Marc Bungenberg – Saarlend universiteti Yevropa instituti direktori, yuridik
fanlar doktori Director of the European Institute of Saarland University, Doctor of Law

Samet Tatar – Professor of Ankara Yıldırım Bayezid University, Turkey, Doctor of
Law

Alper Ener – Associate Professor of Ankara Haci Bayram University, Turkey, Deputy
Secretary General of the Center for Arbitration of Energy Disputes, Doctor of Law

Jamsheed Peeroo – Professor of the University of Sarbonne, lawyer of the law firm
Stone 36, Doctor of Law

O. Narziev – Professor of the Department of Private International Law of TSUL,
Doctor of Law

O. Khazratkulov – Head of the Department of Private International Law of TSUL,
Candidate of Legal Sciences, Professor

V. Ergashev – Deputy Director of the Institute of Legislation and Legal Policy under
the President of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor

D. Suyunova – Professor of the Department of Criminal Procedure Law of TSUL,
Doctor of Law

Sh. Joldasova – Chief Research Fellow of the Institute of Legislation Problems and
Parliamentary Research under the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, Doctor of
Philosophy (PhD) in Law

MUNDARIJA

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ. MA’MURIY HUQUQ. MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

- 8 **NAZAROV SHAVKAT NAZAROVICH**
Fuqarolik jamiyati va davlat: konstitutsiyaviy-huquqiy hamkorlik asoslari
- 18 **NARIMANOV BEKZOD ABDUVALIYEVICH**
Nodavlat notijorat tashkilotlari ramzlari bilan bog’liq ma’muriy tartib-taomillarni takomillashtirish

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 25 **ABDUVALIYEV BAHODIR ABDULXAYEVICH**
Aqlii shaharlar ekotizimida subyektlar tarkibi va shartnoma munosabatlarining o’ziga xosligi:
O’zbekiston Respublikasi misolida huquqiy tahlil

12.00.04 – FUQAROLIK PROTSESSUAL HUQUQI. IQTISODIY PROTSESSUAL HUQUQI. HAKAMLIK JARAYONI VA MEDIATSIYA

- 35 **BARLIBAYEVA DILNOZA ABDUKAXAROVNA**
Sudgacha adolat va huquqiy himoya: O’zbekistonda fuqarolar huquqlarini himoya qilishning yangi mexanizmi

12.00.05 – MEHNAT HUQUQI. IJTIMOY TA’MINOT HUQUQI

- 46 **RAXIMOVA KAMOLA XOSHIMJANOVNA**
“Work-life balance” konsepsiyasining nazariy asoslari va O’zbekiston sharoitida joriy etish mexanizmlari

12.00.06 – TABIIY RESURLAR HUQUQI. AGRAR HUQUQ. EKOLOGIK HUQUQ

- 55 **BAYTUROVA AIDA NABIYEVNA**
O’zbekistonda muhofaza etiladigan tabiiy hududlarni tashkil etish va ular faoliyatining huquqiy jihatlari
- 65 **OTAUBAYEVA AYGUL BAXRAMOVNA**
Ekologiya sohasidagi jinoyatlar va ma’muriy huquqbuzarliklarning chegarasini aniqlash: Qozog’iston va O’zbekiston qonunchiligining qiyosiy-huquqiy tahlili
- 74 **KALDARBEOV ASILJON OSPANOVICH**
Qozog’iston va O’zbekistonda o’rmon fondiga mulk huquqi bilan bog’liq dolzarb muammolar

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

- 84 **OCHILOV SAMARIDDIN KAMOLIDDINOVICH**
Jazoni o’tashdan muddatidan ilgari shartli ozod qilish institutining shakllanishiga oid ilmiy-nazariy va huquqiy qarashlar
- 98 **NURMANOV XOLBEK RAHMATILLA O’G’LI**
Kiberjinoyatchilik o’sishi ortidan kiberjinoyatchi portretiga nazar

12.00.12 – KORRUPSIYA MUAMMOLARI

- 109 **MIRZAYEVA MOHINA SROJIDDINOVA**
“Avtomobil yo’llari to’g’risida”gi qonunning yangi tahriri loyihasida shaffoflik va korrupsiyaga qarshi kafolatlarining huquqiy tahlili

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.02 – КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО. АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО. ФИНАНСОВОЕ И ТАМОЖЕННОЕ ПРАВО

- 8 **НАЗАРОВ ШАВКАТ НАЗАРОВИЧ**
Гражданское общество и государство: основы конституционно-правового взаимодействия
- 18 **НАРИМАНОВ БЕКЗОД АБДУВАЛИЕВИЧ**
Совершенствование административных процедур, связанных с символикой негосударственных некоммерческих организаций

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО. СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

- 25 **АБДУВАЛИЕВ БАХОДИР АБДУЛХАЕВИЧ**
Специфика субъектного состава и договорных отношений в экосистеме умных городов:
правовой анализ на примере Республики Узбекистан

12.00.04 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО. ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО. АРБИТРАЖ И МЕДИАЦИЯ

- 35 **БАРЛИБАЕВА ДИЛНОЗА АБДУКАХАРОВНА**
Досудебная справедливость и правовой щит: новый механизм защиты прав граждан в Узбекистане

12.00.05 – ТРУДОВОЕ ПРАВО. ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

- 46 **РАХИМОВА КАМОЛА ХОШИМЖАНОВНА**
Теоретические основы концепции work-life balance и механизмы её внедрения в условиях Узбекистана

12.00.06 – ПРИРОДОРЕСУРСНОЕ ПРАВО. АГРАРНОЕ ПРАВО. ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО

- 55 **БАЙТУРОВА АИДА НАБИЕВНА**
Правовые аспекты создания и функционирования охраняемых природных территорий в Узбекистане
- 65 **ОТАУБАЕВА АЙГУЛЬ БАХРАМОВНА**
Разграничение преступлений и административных правонарушений в сфере экологии:
сравнительно-правовой анализ законодательства Казахстана и Узбекистана
- 74 **КАЛДАРБЕКОВ АСЫЛЖАН ОСПАНОВИЧ**
Актуальные проблемы права собственности на лесной фонд в Казахстане и Узбекистане

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

- 84 **ОЧИЛОВ САМАРИДДИН КАМОЛИДДИНОВИЧ**
Научно-теоретические и правовые взгляды на формирование института условно-досрочного освобождения от наказания
- 98 **НУРМАНОВ ХОЛБЕК РАХМАТИЛЛА УГЛИ**
Профиль киберпреступника сквозь призму роста киберпреступности

12.00.12 – ПРОБЛЕМЫ КОРРУПЦИИ

- 109 **МИРЗАЕВА МОХИНА СРОЖИДДИНОВНА**
Правовой анализ гарантий прозрачности и антикоррупционных мер в проекте закона «Об автомобильных дорогах» в новой редакции

CONTENTS

12.00.02 – CONSTITUTIONAL LAW. ADMINISTRATIVE LAW. FINANCIAL AND CUSTOMS LAW

- 8 **NAZAROV SHAVKAT NAZAROVICH**
Civil society and the state: foundations of constitutional and legal cooperation
- 18 **NARIMANOV BEKZOD ABDUVALIEVICH**
Improvement of administrative procedures related to the symbols of non-governmental non-profit organizations

12.00.03 – CIVIL LAW. BUSINESS LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

- 25 **ABDUVALIEV BAHODIR ABDULKHAYEVICH**
Specifics of subject composition and contractual relations in the ecosystem of smart cities: legal analysis on the example of the Republic of Uzbekistan

12.00.04 – CIVIL PROCEDURAL LAW. ECONOMIC PROCEDURAL LAW. ARBITRATION PROCESS AND MEDIATION

- 35 **BARLIBAEVA DILNOZA ABDUKAKHAROVNA**
Pre-trial justice and legal shield: a new mechanism for protecting the rights of citizens in Uzbekistan

12.00.05 – LABOR LAW. SOCIAL SECURITY LAW

- 46 **RAKHIMOVA KAMOLA KHOSHIMJANOVNA**
Theoretical foundations of “work-life balance” concept and implementation mechanisms in Uzbekistan context

12.00.06 – THE LAW OF NATURAL RESOURCES. AGRARIAN LAW. ENVIRONMENTAL LAW

- 55 **BAYTUROVA AIDA NABIYEVNA**
Legal aspects of the establishment and functioning of protected natural areas in Uzbekistan
- 65 **OTaubAYEVA AIGUL BAKHRAMOVNA**
Distinction between environmental crimes and administrative offenses: a comparative legal analysis of the legislation of Kazakhstan and Uzbekistan
- 74 **KALDARBEOV ASILJAN OSPANOVICH**
Current issues of ownership of forest fund in Kazakhstan and Uzbekistan

12.00.08 – CRIMINAL LAW. CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

- S
84 **OCHILOV SAMARIDDIN KAMOLIDDINOVICH**
The scientific-theoretical and legal views on the formation of the institution of parole
- 98 **NURMANOV KHOLBEK RAHMATILLA UGLI**
A look at the cybercriminal profile in the event of the growth of cybercrime

12.00.12 – CORRUPTION PROBLEMS

- 109 **MIRZAEVA MOHINA SROJIDDINOVA**
Legal analysis of transparency and anti-corruption safeguards in the new edition of the law “On Automobile Roads”

Kelib tushgan / Получено / Received: 18.07.2025
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 15.09.2025
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 26.09.2025

DOI: 10.51788/tsul.uzlawrev.2.3./VRTU9109

UDC: 343.23(045)(575.1)

KIBERJINOYATCHILIK O‘SISHI ORTIDAN KIBERJINOYATCHI PORTRETIGA NAZAR

Nurmanov Xolbek Rahmatilla o‘g‘li,
Toshkent davlat yuridik universiteti
mustaqil izlanuvchisi
ORCID: 0009-0001-2582-7720
e-mail: xolbek.nurmanov123@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada kiberjinoyatchi shaxsi profili keng qamrovli ravishda tahlil qilinadi. Kishilik jamiyatida kompyuterlar, axborot texnologiyalarining paydo bo‘lishi odamlarning qator ijtimoiy funksiyalarini bajarish va ehtiyojlarini qondirishni osonlashtirganini tan olgan holda internet chegaralar bilan cheklanmagani, keng qamrovli vosita sifatida keng miqyosda axborot va ma‘lumot almashish imkoniyatiga egaligi va jinoyatchilarga yangi jinoiy uslub – kiberjinoyatchilikni taqdim etayotgani ta‘kidlanadi. Muallif kibermakondan foydalanishning keng tarqalishi bilan sahnada paydo bo‘layotgan xavotirli tendensiya sifatida tan olinayotgan kiberjinoyatchilik ortidagi shaxslarning o‘ziga xos jihatlari, kriminologik ahamiyatga ega biologik, demografik va ijtimoiy-huquqiy xususiyatlarini ko‘rib chiqadi. Maqolada ilgari xakerlik jinoiy faoliyatga aloqador emas, balki shunchaki kompyuter tizimlari bilan ishlash mahorati sanalgani, u boshqa har qanday mahorat singari egasining motivatsiyasiga qarab butunlay o‘zga muammolarni hal qilishga qaratilgani aytiladi. Biroq keyinchalik xakerlar tizimli jinoiy faoliyatni amalga oshiradigan axborot texnologiyalari sohasida yuqori malakaga ega bo‘lgan shaxslarga aylangani ta‘kidlanib, ular orasida kiberterrorchilar, krakerlar, frikerlar, virusmeykerlar alohida ajratib ko‘rsatiladi. Muallif izlanishlar yakunida kiberjinoyatchi portreti va uning o‘ziga xos xususiyatlari negizida kiberjinoyatning tipik subyektini ochib bergan.

Kalit so‘zlar: kiberjinoyat, jinoiy qilmish, shaxs, xulq-atvor profili, shaxsiy xususiyatlar, kraker, xaker, jinoyat yoshi

ПРОФИЛЬ КИБЕРПРЕСТУПНИКА СКВОЗЬ ПРИЗМУ РОСТА КИБЕРПРЕСТУПНОСТИ

Нурманов Холбек Рахматилла угли,
самостоятельный соискатель Ташкентского
государственного юридического университета

Аннотация. В данной научной статье всесторонне анализируется профиль личности киберпреступника. Отмечается, что, с одной стороны, появление компьютеров и информационных технологий значительно облегчило выполнение ряда социальных функций и удовлетворение потребностей человека, а с другой – Интернет, не имеющий границ и представляющий собой глобальное средство обмена информацией и данными, предоставил преступникам новый вид криминальной деятельности, такой как киберпреступность.

Автор рассматривает характерные особенности лиц, стоящих за киберпреступностью, а также их биологические, демографические и социально-правовые характеристики, имеющие криминологическое значение. В статье указывается, что ранее хакерство не воспринималось как преступная деятельность, а считалось всего лишь умением работать с компьютерными системами, направленным на решение задач, зависящих от мотивации самого обладателя данного навыка. Однако впоследствии хакеры превратились в высококвалифицированных специалистов в сфере информационных технологий, ведущих системную преступную деятельность. Среди них автор выделяет кибертеррористов, кракеров, фрикеро, вирусмейкеров. В завершение исследования представлен портрет киберпреступника, раскрывающий его типичные особенности и позволяющий определить характерного субъекта киберпреступления.

Ключевые слова: киберпреступность, преступное деяние, личность, поведенческий профиль, индивидуальные характеристики, кракер, хакер, возраст преступника

A LOOK AT THE CYBERCRIMINAL PROFILE IN THE EVENT OF THE GROWTH OF CYBERCRIME

Nurmanov Kholbek Rahmatilla ugli,

Independent researcher at Tashkent State University of Law

Abstract. In this scientific article, the personality profile of a cybercriminal is comprehensively analyzed. While acknowledging that the emergence of computers and information technologies in human society has facilitated the fulfillment of a number of social functions and the satisfaction of people's needs, it is emphasized that the Internet is not limited by borders, has the ability to exchange information and data on a large scale as a comprehensive tool, and presents criminals with a new criminal method – cybercrime. The author examines the peculiarities of the individuals behind cybercrime, the biological, demographic, and socio-legal characteristics of criminological significance, which are recognized as a concerning trend emerging on the scene with the widespread use of cyberspace. The article states that previously hacking was not related to criminal activity, but merely considered a skill in working with computer systems, which, like any other skill, was aimed at solving completely different problems depending on the owner's motivation. However, it is later noted that hackers have become highly qualified individuals in the field of information technology, carrying out systematic criminal activity, among which cyberterrorists, crackers, freakers, and virusesmakers are highlighted. At the end of the research, the author revealed the typical subject of cybercrime based on the portrait of a cybercriminal and its specific features.

Keywords: cybercrime, criminal act, personality, behavioral profile, personal characteristics, cracker, hacker, age of crime

Kirish

Kiberjinoyatchini axborot texnologiyalari sohasida jinoyat sodir etgan yoki global internet tarmog'idan foydalangan holda mafkuraviy va g'arazli maqsadlarga yo'naltirilgan, axborot texnologiyalari sohasida yosh, beg'araz daho bo'lgan xaker bilan bog'lash va axborot xavfsizligiga tahdidlarning asosiy manbayi sifatida ko'rish doktrinada ham mavjud [1].

Kiberjinoyat sodir etgan jinoyatchining shaxsiyati psixologik zaiflik, murosasizlik, kamtarlik, o'zini yuqori qadrlash, mehnatsevarlik va vijdonlilik kabi xususiyatlar bilan tavsiflanadi [2]. Bugungi kunda kibermakondagi jinoiy hamjamiyatning aksariyati qonunga bo'ysunuvchi fuqarolardir va ular juda boshqacha ko'rinishga ega. Ularning aksariyati axborot

tizimlarini himoya qilish va butun dunyo bo'ylab odamlar orasiga kengroq kirib borish uchun axborot texnologiyalarini targ'ib qilish maqsadida ishlaydi [3, 20-b.].

Olim M.A. Prostoserdovning ta'kidlashicha, kiberjinoyatlar soni va miqdorini kamaytirish uchun qaysi kiberhujumlar uchun og'irroq jazo belgilanishi bo'yicha ro'yxat ishlab chiqilishi va u amaliyotga tatbiq etilishi zarur [4, 36-b.]. Ushbu fikrlardan kelib chiqqan holda Y.M. Baturin kiberjinoyatchilarni *yollangan kiberjinoyatchilar, ehtiyotsizlik orqali oqibatini o'ylamagan holda kiberjinoyatni sodir etadiganlar, josuslar, xakerlar, krakerlar (kompyuter bezorilari)* kabi toifalarga bo'lgan va ular sodir etgan jinoyatlar uchun javobgarlik ham shunga mutanosib bo'lishi kerak, deb tushuntirish bergan [5, 111-b.]. T.M. Lopatina esa ushbu ro'yxatni o'zgacha *fanat (muxlis)lar, ruhiy kasallar va profilarga* toifalagan holda klassifikatsiya qiladi [6, 30-31-b.].

R.I. Dremlyuga ularni "internet firibgarlari", "internet-kraker xakerlar (kompyuter bezorilari)" va "internet-virus yaratuvchilari"ga ajratgan holda tasniflashni taklif qiladi [7, 143-b.]. Biroq O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 4-moddasiga asosan, sodir etilgan qilmishning jinoyiligi, jazoga sazovorligi va boshqa huquqiy oqibatlari faqat Jinoyat kodeksi bilan belgilanadi. JKning 8-moddasiga asosan, jinoyat sodir etishda aybdor bo'lgan shaxsga nisbatan qo'llanadigan jazo yoki boshqa huquqiy ta'sir chorasi odilona bo'lishi, ya'ni jinoyatning og'ir-yengilligiga, aybning va shaxsning ijtimoiy xavflilik darajasiga muvofiq bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 30-moddasiga muvofiq, tashkilotchi, dalolatchi va yordamchilar ham ushbu kodeks maxsus qismining bajaruvchini javobgarlikka tortish belgilangan moddasi bo'yicha javobgarlikka tortiladilar.

Oldindan til biriktirgan guruh, jinoiy guruh va jinoiy uyushmaning tashkilotchilari hamda a'zolari tayyorgarlik ko'rilishi yoki sodir etilishida o'zlari qatnashgan barcha jinoyatlar uchun javobgarlikka tortiladilar. Shunga ko'ra, fikrimizcha, yangi tahrirda qabul qilinadigan jinoyat kodeksiga kiberjinoyatni sodir etgan subyektlar doirasini kiritish maqsadga muvofiq emas. Shuningdek, yuqoridagi olimlar tomonidan ta'kidlangan toifalarga kiruvchi shaxslar tomonidan sodir etilgan qilmish o'zaro mutanosib bo'lsa-yu, og'irroq toifaga kiruvchi shaxs tomonidan sodir etilgan yengil qilmish uchun yengilroq toifaga kiruvchi shaxs tomonidan sodir etilgan og'ir qilmishga nisbatan og'irroq jazo belgilash jinoyat qonunchiligidagi odillik tamoyiliga ziddir. Shu bilan birga, axborot texnologiyalari rivojlangani uchun ushbu subyektlar doirasini aniq belgilab bo'lmaydi.

Asosiy qism

Tadqiqot davomida analiz, sintez, deduksiya, induksiya, qiyosiy-huquqiy tahlil, tarixiylik, statistik ma'lumotlar tahlili, tizimli yondashuv, mantiqiylik usullaridan keng foydalanilgan. Jumladan, statistik ma'lumotlar tahliliga ko'ra, oxirgi besh yil ichida (2020–2024-yillar) respublikada kiberjinoyatlar soni *68 baravarga* oshib, 863 tadan 58 800 taga yetdi. Birgina o'tgan yilning shu davriga nisbatan ularning soni 35 484 taga (2 772 dan 38 256 taga) ko'payib, qariyb *19 barobarga* oshgan. Natijada fuqarolar 1 trillion 909 milliard so'mdan ortiq zarar ko'rdi.

Ro'yxatga olingan kiberjinoyatlar dinamikasi:

- 2020-yil – 863 ta;
- 2021-yil – 4865 ta;
- 2022-yil – 7570 ta;
- 2023-yil – 6455 ta;
- 2024-yil – 58 800 ta;
- 2025-yilning 8 oyi uchun – 38 256 ta.

Mazkur jinoyatlar natijasida o'tgan besh yil davomida (2020–2024-yillar) fuqarolarga *1 trln 909 mlrd so'mdan ortiq moddiy zarar yetkazilgan* bo'lsa, joriy yilning atigi sakkiz oyida yetkazilgan zarar *1 trln 194 mlrd so'mni tashkil etib*, bu o'tgan besh yillikda ko'rilgan umumiy zarar bilan deyarli tengdir.

Kiberjinoyatlarning umumiy jinoyatchilik tarkibidagi ulushi tez sur'atlar bilan – 2023-yildagi 6,2 foizdan 2024-yilda 44,4 foizgacha o'sdi. Bu deyarli har ikkinchi jinoyatga to'g'ri kelmoqda. Kiberjinoyatlar, ayniqsa, 2024-yilda jadal sur'atlar bilan o'sishi kuzatildi, bu jinoyat faoliyatining onlayn sohaga katta siljishidan dalolat beradi. Umuman olganda, bu tendentsiya postsovet mamlakatlaridagi dinamikaga to'g'ri keladi:

2024-yilda jinoyatchilik darajasi eng yuqori bo'lgan shaharlar Toshkent shahri (17 500), Toshkent viloyati (5 700), Surxondaryo viloyati (4 500) va Farg'ona viloyati (4 400) bo'ldi. Mintaqaviy nomutanosibliklar: yirik iqtisodiy markazlar va aholi zich joylashgan hududlar eng yuqori ko'rsatkichlarga ega.

Ochilmagan kiberjinoyatlar soni mavjud muassasalarning ularga samarali qarshi turishga tizimli tayyor emasligini ko'rsatadi, ya'ni jinoyatlarning oldini olish va hal qilishning an'anaviy mexanizmlari endi samarali emas.

Mintaqaviy konsentratsiya raqamlashtirish darajasi va yashirin jinoyatlar darajasi o'rtasida bevosita bog'liqlikni ko'rsatadi. Ba'zi hududlarda alohida holatlar qayd etilgan, bu ma'lumot yetishmasligi bilan emas, balki yetarlicha aniqlanmagani bilan bog'liq.

Kelgusi yillarda (agar bu tendentsiya davom etsa), IT jinoyatlarining ulushi 60–70 foizdan oshishi mumkin, bu esa an'anaviy jinoyat turlarini chetga suradi.

Ushbu tadqiqot doirasida ijtimoiy tarmoq Internet tarmog'i axborot maydonining ijtimoiy o'zaro aloqani tashkil etish mumkin bo'lgan bir qismi (veb-saytlar, platformalar, onlayn-servislar yig'indisi) sifatida tushuniladi. Bunday tushunish, "an'anaviy" ijtimoiy tarmoqlar ("VKontakte", "Odnoklassniki", "Facebook") bilan bir qatorda, ICQ, "Skype" singari servislar ham tadqiqot obyektlariga aylanishiga imkon yaratadi. Mazkur yondashuv ancha keng bo'lib, uni bir qator tadqiqotchilar, shu jumladan, chet ellik olimlar ilgari suradilar.

Kompyuter va internetdagi ijtimoiy tarmoqlarda sodir etiladigan jinoyatlar ko'lamini baholash mushkul. Tadqiq etilayotgan jinoyatchilik turini obyektiv tahlil qilishga huquqni muhofaza qilish organlari statistik hisobotlarining (birinchi navbatda, telekommunikatsiyalar va kompyuter axboroti sohasida sodir etilgan jinoyatlar to'g'risidagi hisobotning) mukammal emasligi, axborot-texnologiya vositalaridan foydalanib sodir etiladigan jinoyatlarni aniqlash, tergov qilish va ochish bilan bog'liq qiyinchiliklar imkon bermaydi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, barcha kiberjinoyatlarning 98 foizi iqtisodiy xususiyatga ega. Ularning eng katta qismini elektron to'lov tizimlari orqali sodir etilgan o'g'riliklar tashkil etadi – 62 foiz (36 444 ta holat). Ularning *umumiy sonidan*:

- 2023-yilda ishlarning *69,7 foizi hal qilinmagan*.
- 2024-yilda *98,2 foiz holat hal qilinmagan*.
- 2025-yilda (8 oyi davomida) *92,7 foiz holat hal qilinmagan*.

Kiberjinoyatni sodir etishning asosiy usullarini foizlar asosida taqsimlash mumkin.

Kiberjinoyatni sodir etishning eng keng tarqalgan usullari:

– 33,8 foizi (12 368 ta holat) – bank kartasi yoki qurilmani soxta havolalar/zararli dasturlar orqali nazorat qilish;

– 16,3 foizi (6 001 ta holat) – ijtimoiy tarmoqlarda yoki onlayn xarid-sotish platformalari-dagi ("sotuvchi"/"xaridor") firibgarlik;

- 12,3 foiz (4 507 ta holat) – kapitalni ko‘paytirish niqobi ostida soxta savdo yoki birja platformalariga pul o‘tkazish;
- 6,2 foiz (2 276 ta holat) – kartaga kirish uchun soxta raqam bilan telefon qo‘ng‘iroqlari;
- 3,9 foiz (1 459 ta holat) – fuqarolar nomiga onlayn mikro kreditlar va kreditlar berish;
- 0,9 foiz (327 ta holat) – meros, o‘tkazish yoki xayriya yig‘imlari va‘dasi;
- 0,4 foiz (129 ta holat) – banklar va to‘lov tashkilotlarining texnik zaifliklaridan foydalanish;
- 0,2 foiz (62 ta holat) – banklar va to‘lov tashkilotlari xodimlari tomonidan mijoz mablag‘larini o‘g‘irlash;
- 26 foiz (11 127 holat) – boshqa usullar.

Taxminlarga ko‘ra, xakerlik jinoiy faoliyat bilan bog‘liq. Aslida bu shunchaki kompyuter tizimlari bilan ishlash mahorati bo‘lib, u boshqa har qanday mahorat singari egasining motivatsiyasiga qarab butunlay boshqa muammolarni hal qilishga qaratilgan bo‘lishi mumkin. A.I. Xaliullin tomonidan olib borilgan jinoyat-huquqiy tadqiqotda muallif “xaker” atamasini ta’riflashda chuqur tahlil va yondashuvlar borligini aytib, “...buni takrorlashdan ma’no ko‘rmayapmiz”, – deydi [8, 21–23-b.].

Ingliz tilidagi “kraker” (inglizcha *crack* – “buzmoq”) atamasidan kompyuter tizimlarini g‘arazli niyatda buzadigan, o‘z bilim va ko‘nikmalarini jinoiy harakatlar sodir etish maqsadida ishlatib, “buzadigan” shaxslarni belgilashni to‘g‘ri deb hisoblaymiz. Ularni texnologiya, kompyuter tizimlarini tadqiq qiladigan, lekin jinoyat sodir etmaydigan xakerlardan ajratish zarur [9, 59–65-b.]. Biroq jahon tendensiyalariga muvofiq, “xaker” atamasi zamonaviy jinoiy huquqshunoslik fanlarida doimiy ravishda axborot tizimini xakerlik qilishdan jinoyat sodir etish usuli sifatida foydalanadigan axborot texnologiyalari sohasidagi professional jinoyatchilarga nisbatan qo‘llanadi. Shu bilan birga, jinoyat sodir etishning o‘ziga xos sabablari aniqlanadi, ular xakerlik submadaniyatiga xosdir (kognitiv, o‘yin, bezorilik, siyosiy va boshqalar), shaxsiy manfaatlarning ikkilamchi xususiyatini istisno qiladi yoki ta’kidlaydi [10, 167-b.].

Xakerlar hamjamiyatining xususiyatlari va iyerarxiyasi xorijiy adabiyotlarda juda keng tarqalgan. Shunday qilib, xakerlar o‘z faoliyati motivlariga qarab quyidagilarga bo‘linadi:

- “oq qalpoqlilar” – “axloqiy xakerlar” – ishi kompyuter tizimlarining zaif tomonlarini, xatolarini, zaif tomonlarini ularni bartaraf etish, mustahkamlash maqsadida topadigan shaxslar;

- “qora shlapalar” – ishi jinoiy manfaatlardan tashqari tizimlarni buzish (ko‘pincha foyda yoki obro‘ uchun) bo‘lganlar;

- “kulrang shlyapalar” – ularning motivlari vaziyatga qarab o‘zgarishi mumkin;

- “xaktivistlar” – siyosiy va ijtimoiy g‘oyalarni ilgari surish uchun o‘z mahoratidan foydalanadigan xakerlar. Xaktivistik harakatning norozilik shakllariga fuqarolik itoatsizligi kiradi: hukumat veb-saytlarini bloklash, URL manzilini qayta yo‘naltirish, DDoS hujumlari, kompyuter ma’lumotlarini o‘g‘irlash va damping, parodiya veb-saytlari va boshqalar.

Masalan, 2012-yil mart-may oylarida “Anonim” guruhining rossiyalik xakerlari ommaviy axborot vositalariga, shuningdek, Rossiya Federatsiyasi prezidenti va hukumati saytlariga DDoS hujumlarini amalga oshirib, ularni uzoq vaqt davomida blokirovka qildi. Natijada 2013-yil yanvar oyida Rossiya Federatsiyasining Federal xavfsizlik xizmati (FXX) Krasnoyarskning ikki fuqarosiga qarshi jinoyat ishlarini sudga yubordi [11].

Ko‘nikma darajasiga ko‘ra quyidagi guruhlar ajratiladi:

- yangi havaskorlar yoki “yashil shapkalilar” (*noob, newbiye, green hats*), “xaking”ni endigina o‘rgana boshlagan va minimal mahorat darajasiga ega bo‘lganlar; ular kiberjinoyatchilar hamjamiyatida deyarli maqomga ega emas;

– skript bolalari (*script kiddies*) – o‘zlarining xakerlik hujumlari vositalarini yaratish va internetdan olingan tayyor yechimlardan foydalanish uchun zarur bilimga ega bo‘lmagan yosh xakerlar;

– xakerlar (*hacker, leet*) – professionallar, xakerlar jamiyati elitasi, kompyuter tuzilishi, undagi jarayonlar, dasturiy ta‘minot, dasturiy mahsulotlar yaratish, kompyuter tizimlariga hujumlarni avtomatlashtirish haqida keng bilimga ega, rivojlangan ko‘nikmalar va tushunchalarga ega bo‘lgan odamlar [12, 102–103-b.].

Hujum maqsadiga ko‘ra, xakerlar “ichki” (*insider hackers*) (ya‘ni kompyuter tizimi yoki tarmog‘ining qonuniy asoslarda foydalanuvchilarining o‘z vakolatlaridan tashqari harakat qilishlari) va “tashqi” xakerlar, ya‘ni begonalar (*outsider hackers*) [13, 165-b.] deb tasniflanadi.

Zararli havolalar va ilovalarni tarqatish

Keyingi paytda, ayniqsa, zararli APK dasturlari keng tarqaldi. Faqat 2024-yilda ular 30 000 dan ortiq odamga ta‘sir ko‘rsatdi. Masalan, “*MoliyaviyYordam.apk*” virusi 22 ming kishining qurilmalariga zarar yetkazdi, 11 mingdan ortiq bank kartalarini buzdi va ularning kontaktlar ro‘yxati orqali yana 630 mingga yaqin foydalanuvchilarga avtomatik ravishda tarqaldi.

Laboratoriya tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, bunday viruslar o‘rnatilgandan so‘ng yashirin ravishda:

- qurilmaning kamerasi va mikrofonni yoqilishi;
- qo‘ng‘iroqlarni yozib olish va SMS, fayllar va geolokatsiyani uzatish,
- maxfiy foydalanuvchi ma‘lumotlarini to‘plash funksiyalari ishga tushishi mumkin.

95 foiz hollarda ular “Telegram” messenjeri orqali tarqatiladi va o‘zini o‘zi targ‘ib qilish uchun dasturlashtirilgan. Eng yomoni, hujumlar nafaqat fuqarolarga, balki davlat xizmatchilarining mobil qurilmalariga ham qaratilgan bo‘lib, maxfiy ma‘lumotlarning sizib chiqishi xavfini tug‘diradi. Ba‘zi hollarda tajovuzkorlarni pul emas, balki ma‘lumotlarga kirish qiziqtiradi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatmoqdaki, bunday hujumlar nafaqat mablag‘lar yoki shaxsiy ma‘lumotlarni o‘g‘irlash, balki terrorizmni moliyalashtirish, davlat sirlarini buzish, strategik obyektlarni ishdan chiqarish uchun ham qo‘llanishi mumkin.

Mikrokreditlar bilan bog‘liq onlayn firibgarlik

Aniqlanishicha, 2 790 nafar fuqaroning nomiga o‘zlari bilmagan holda 10 mlrd so‘mlik onlayn mikrokreditlar berilgan. 2024-yilda bu ko‘rsatkich 2 109 nafarga ko‘paygan bo‘lsa, berilgan mablag‘ ham sezilarli darajada – 137 mlrd so‘mga oshdi. 2025-yilning yetti oyi davomida bunday holatlar keskin ko‘paydi: 4 263 nafar jismoniy shaxsga noqonuniy ravishda 198,9 mlrd so‘mlik onlayn mikrokreditlar berildi. Noqonuniy berilgan mikrokreditlarning banklar tomonidan taqsimlanishi tahliliga ko‘ra, eng katta ulush Anorbank, TBC, Ipotekabank, Xalq banki va Uzumbank kabi tijorat banklari hissasiga to‘g‘ri keldi.

Aniqlanishicha, “chet elga aloqador” jinoyatlarning salmoqli qismi 4–6 ta xorijiy soxta “koll-markaz”lar va ularga aloqador uyushgan guruhlar tomonidan sodir etilgan. Xalqaro hamkorlikdagi muammolar tufayli ularning aksariyati hal etilmagan. Eng keng tarqalgan usullar quyidagilardir:

- zararli havolalar va dasturlar orqali bank kartasi va mobil qurilma ustidan nazoratni qo‘lga kiritish;
- SIP raqamlari va telefon firibgarliklaridan foydalangan holda fuqarolar nomiga onlayn kreditlarni rasmiylashtirish;
- aholini visual “kripto birjalar” va “savdo”lar faoliyatiga jalb qilish;

– jabrlanuvchini pochta va bojxona to'lovlari niqobi ostida pul o'tkazishga ko'ndiradigan "chet eldagi meros" yoki "yutuq" va'dasi bilan bog'liq firibgarlik.

Onlayn birjalar va moliyaviy piramidalar ko'rinishidagi kiberfiribgarlikning o'sishi

2024-yilda soxta onlayn birjalar va savdo maydonchalari orqali fuqarolarning pul mablag'larini o'g'irlash bilan bog'liq 9 822 ta jinoyat qayd etilgani ushbu turdagi onlayn firibgarlik ko'payganidan dalolat beradi. Ayniqsa, "moliyaviy piramidalar" xavfli hisoblanadi, ular:

- anonim harakat qilish;
- arzon va katta hajmdagi reklama kanallaridan foydalanish;
- qisqa vaqt ichida ko'p sonli qurbonlarni jalb etish imkonini beradi.

Kibermakonda bunday sxemalar o'rtacha 12 oydan 18 oygacha davom etib, tashkilotchilarga o'z faoliyatini yashirincha kengaytirish imkonini beradi. Shu bilan birga, ular yuqori daromad va'dalarini berib, ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilarini faol jalb etadilar. Ba'zan foydalanuvchilarga tashviqot tarqatadigan va yangi ishtirokchilarni jalb etadigan "mintaqaviy menejerlar" rolini taklif qiladilar. Natijada jabrlangan fuqarolar soni keskin o'sib bormoqda va jamiyatga moliyaviy yo'qotishlar katta bo'ladi.

Jinoyatchining shaxsini o'rganish ham ushbu jinoyatning sodir etilishi sabablariga oydinlik kiritishi mumkin. Bugungi kunda bu turdagi jinoyatlarni sodir etganlar asosan bosh kompyuterga kirishga ruxsat olish uchun uy kompyuteri va telefonni ishlatuvchi yosh xaker emas, balki tizimga kirishga ruxsati bo'lgan xizmatchi, notexnik foydalanuvchi ekanligi aniqlandi. O'zgarlar mulkini kompyuter vositalaridan foydalanib talon-toroj qilishga, jumladan, shaxsiy yoki moddiy naf ko'rish; raqobatchini obro'sizlantirish; qasos olish; qiziqish; vandallik; o'zini ko'rsatish; ma'lum bir guruhda hurmat qozonishga intilish sababli sodir etilgan.

Shu bilan birga, jinoiy xatti-harakatlarning texnik va texnologik tarkibiy qismlari tezkor yangilanishi tufayli kiberjinoyatchining xususiyatlarini aniqlashga oid savollar ochiq qolmoqda. Bundan tashqari, axborot texnologiyalari sohasida jinoyatlarni sodir etishda odamlarning keng doirasi ishtirok etadi, ular orasida "daholar", "qiziquvchan havaskorlar", "xudbin pragmatistlar" mavjud, bu esa jinoyatchilarning psixologik va motivatsion xususiyatlari juda xilma-xil ekanligini anglatib, ularni bir-biridan farqlashni talab etadi.

Tergov va sud materiallari tahlili asosida o'zgarlar mulkini kompyuter vositalaridan foydalanib talon-toroj qilganlarni quyidagicha tasnifladik:

- 1) "xaker" (ing. "*hacker*") – kompyuter vositalariga va qonun bilan himoyalangan kompyuter axborot tizimiga ruxsatsiz kirish yo'llarini qidiruvchi EHM foydalanuvchisi;
- 2) "kraker" (ing. "*cracker*") – qonun bilan himoyalangan ma'lumotlarning dasturiy himoya vositalarini "sindirish" (modifikatsiya qilish, blokirovka qilish, yo'qotish) bilan shug'ullanadigan EHM foydalanuvchisi;
- 3) "freker" (ing. "*phreacker*") – maxfiy kompyuter ma'lumotlaridan foydalanib, elektron aloqa sohasida jinoyat sodir qilishga ixtisoslashgan jinoyatchilar;
- 4) naqd bo'lmagan pul bilan bog'liq operatsiyalarni amalga oshirish vakolatiga ega bo'lgan muassasa va tashkilotlarning xodimlari.

O'zgarlar mulkini kompyuter vositalaridan foydalanib talon-toroj qilish faqat kompyuter sohasida ma'lum bilimga ega bo'lgan shaxslar tomonidan sodir etiladi. Bu xususiyat ushbu jinoyat subyektiga alohida yondashishni taqozo etadi. Ya'ni o'zgarlar mulkini kompyuter vositalaridan foydalanib talon-toroj qilishda jinoyat qonuni bilan qo'riqlanadigan mulk yoki mulkiy huquqlarga tajovuz qilish bevosita kompyuter vositalari orqali amalga oshirilishi talab

qilinar ekan, avvallo, ushbu kompyuter vositalaridan foydalanish tartibini bilmasdan turib, buni amalga oshirishning deyarli imkoni yo'q.

O'zgarlar mulkini kompyuter vositalaridan foydalanib talon-toroj qilganlik uchun amaldagi JKning 167–169-moddalarida javobgarlik belgilangan bo'lib, bunda firibgarlik, o'zlashtirish yoki rastrata uchun jinoyat subyekt yoshi 16, o'g'rilik uchun 14 yosh deb belgilangan. O'zgarlar mulkini kompyuter vositalaridan foydalanib talon-toroj qilish subyektlarini alohida o'rganib chiqish maqsadga muvofiq. Jumladan, o'zgarlar mulkini kompyuter vositalaridan foydalanib o'zlashtirish yoki rastrata yo'li bilan talon-toroj qilish subyekti talon-toroj qilingan mulkning unga ishonib topshirilganligi yoki uning ixtiyorida (xo'jalik yuritish yoki operativ boshqaruv huquqi asosida berilgan) ekanligi bilan boshqa turdagi kompyuter talon-toroji subyektlaridan farqlanadi. Demak, o'zgarlar mulkini kompyuter vositalaridan foydalanib o'zlashtirish yoki rastrata yo'li bilan talon-toroj qilish subyekti an'anaviy o'zlashtirish yoki rastrata subyektiga xos bo'lgan barcha umumiy va maxsus belgilarga ega bo'ladi. Bunda jinoyat predmetining aybdorga ishonib topshirilganligi yoxud ixtiyoriga berilganligi subyektning maxsus belgisini tashkil etadi va ushbu jinoyat subyekti maxsus subyekt bo'lishi lozimligini talab etadi.

Aniqlanishicha, ushbu toifadagi jinoyatlarda jinoyatchining shaxsiy xususiyatlarini o'rgangan kriminolog olimlar quyidagi xususiyatlarni ajratib ko'rsatishadi [14, 77–78-b.]: taxminan 90 foiz hollarda kiberjinoyatchi ilgari sudlanmagan, shaharda yashovchi va vaqtinchalik yoki doimiy propiskaga ega erkakdir. Uning yoshi asosan 16 yoshdan 35 yoshgacha bo'lib, tadqiqotchilar jinoyatchilar "yosharayotgani"ni qayd etishmoqda: xususan, dunyodagi kiberjinoyatchilarning 10 foizi 14 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan voyaga yetmaganlardir, xakerlik hujumlarining 90 foizi esa 20 yoshgacha bo'lgan shaxslar tomonidan amalga oshiriladi [15, 7–10-b.]. K.N. Yevdokimov tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlarga ko'ra, jinoyatchilarning ma'lumot darajasi uch guruh o'rtasida taxminan teng taqsimlangan: taxminan 30 foizi o'rta ma'lumotli, 32 foizi o'rta maxsus ma'lumotli va 37,3 foizi oliy va to'liq bo'lmagan oliy ma'lumotli [16, 50–52-b.].

Ko'rilgan misollardan kelib chiqib, o'zgarlar mulkini kompyuter vositalaridan foydalanib firibgarlik yo'li bilan talon-toroj qilish subyekti yoshini 14 yosh qilib belgilash maqsadga muvofiq. Sababi kompyuter firibgarligi an'anaviy firibgarlik jinoyatidan yuqorida ta'kidlaganimizdek, sodir etilish usuliga ko'ra farq qiladi. Xususan, firibgarlikda jinoyat tarkibi obyektiv tomoni zaruriy belgisi bo'lgan harakat (aldash yoki ishonchni suiiste'mol qilish) aybdor va jabrlanuvchi o'rtasidagi bevosita muloqot natijasida yuz berishi tufayli 14 yoshli shaxsning ushbu harakatlarni sodir etishi ancha mushkul. Biroq bunday holatni kompyuter firibgarligiga nisbatan tatbiq eta olmaymiz. Zotan, kompyuter firibgarligida aybdor va jabrlanuvchi o'rtasidagi muloqot bevosita amalga oshirilmasligi tufayli 14 yoshga to'lgan shaxs ham kompyuter orqali hech bir to'siqlarsiz jabrlanuvchini aldash yoki ishonchini suiiste'mol qilish imkoniyatiga ega bo'la oladi.

O'zgarlar mulkini kompyuter vositalaridan foydalanib o'g'irlaganlik uchun amaldagi jinoyat qonunida belgilangan yosh chegarasini o'zini qoldirish maqsadga muvofiq.

Turli manbalarni tahlil qilish subyektlarni kichik guruhlariga bo'lish imkonini beradi: axborot texnologiyalari sohasida ko'nikmalarni rivojlantirish darajasi turlicha bo'lgan, tizimli jinoiy faoliyat bilan shug'ullanmagan shaxslar. Ularning maqsadi qasos olish, ochko'zlik, bezorilik niyatlari, ba'zan boshqa jinoyatni yashirish istagi bo'lishi, axborot texnologiyalari sohasida malakasi yetarli emas yoki o'rtacha darajada bilgan, tizimli jinoiy faoliyatni amalga oshiruvchi, ko'pincha jinoiy guruhlariga a'zo shaxslar bo'lishi mumkin.

Fikrimizcha, bu borada D.I. Elmurzayev [17, 24-b.], A.N. Prikmeta [18, 29-b.] va A. Norovning [19] fikrlariga qo‘shilish kerak, sababi kiberjinoyatchi ko‘pincha oldindan qanday mudhish jinoyat sodir etayotganini biladi, hatto jabrlanuvchi bilan o‘zaro kurashda uning yutqazishini ta‘minlash maqsadida unga turli hujumlarni o‘zi xohlab, ongli ravishda unga qanday zarar keltirayotganini bilgan holda amalga oshiradi. Hatto ba‘zi hollarda bundan g‘ururlanishgacha boradi.

Ushbu holatni tushuntirish uchun istagan internet kafeda o‘tirgan bolalarning o‘zaro guruh shaklida, sog‘lig‘i va ruhiyatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadigan internet o‘yinlarini o‘ynashlari va o‘zlarining maqsadini amalga oshirish, o‘yinda g‘olib bo‘lish hamda himoyalani uchun qanday choralarni ko‘rayotganligi bilan bog‘liq vizual holatni ko‘z oldimizga keltirsak, ushbu jinoyat haqiqatan ham to‘g‘ri qasddan sodir etilishini bilib olishimiz mumkin.

Xorijlik mualliflarning ta‘kidlashicha, yashirin kiberbozorlar quyidagi xizmatlarni o‘z ichiga oladi: *Crime-as-a-Service* (CaaS) – tayyor vositalarni sotish (masalan, zararli dasturlar), *Infrastructure-as a Service* (IaaS) – infratuzilma elementlarini sotish (masalan, uskunalar); *Research as a Service* (RaaS) – ma‘lumotlarni yig‘ish va sotish (masalan, bank kartalari raqamlari) [20].

Ushbu bozorlar sotish uchun uskunalar, dasturiy ta‘minot, o‘quv materiallari, maxfiy ma‘lumotlar (bank kartalari raqamlari, shaxsiy ma‘lumotlar va boshqalar), jinoyat sodir etish jarayonini to‘liq qo‘llab-quvvatlash, texnik yordam, “sifatni ta‘minlash” sxemalari, ma‘lumot va yordamni taklif qiladi. Tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, eng ko‘p talab qilinadigan xizmatlar zararli dasturlarni yaratish va tarqatish (55 foiz), shuningdek, pochta, veb-saytlar va masofaviy serverlarni “buzish” (17 foiz) bilan bog‘liq. Bundan tashqari, soyadagi kiberbozorlar mintaqa yoki tilga bo‘linmasdan, tobora globallashtirib bormoqda: rus tilidagi segmentlarning ko‘plab reklamalarini ingliz yoki arab forumlarida ko‘rish mumkin [20].

Shu bilan birga, *Dark Web* foydalanuvchilari anonimligiga qaramay, jinoiy kiberbozor – uning “mahsulotlari”, talab va taklif, sotuvchilar va xaridorlar o‘rtasidagi munosabatlarni tahlil qilish – kompyuter sohasidagi jinoyatlarni tergov qilish va ularning oldini olishning zaruriy tarkibiy qismidir.

Qayd etish joizki, jinoyatchi xakerlar tizimli jinoiy faoliyatni amalga oshiradigan axborot texnologiyalari sohasida yuqori malakaga ega bo‘lgan shaxslardir. Qoida tariqasida, professional xakerlar tor mutaxassislikka ega. Ular orasida kiberterrorchilarni (ularning ixtisosligi davlat idoralari, maxsus xizmatlar va tashkilotlarga qarshi DDoS hujumlari bilan kompyuter ma‘lumotlarini blokirovka qilish orqali kibersabotaj), krakerlarni (ular amaliy dasturlarni himoya qilish tizimlarini chetlab o‘tishga ixtisoslashgan), frikerlar (xavfsizlik tizimlariga ruxsatsiz kirishga ixtisoslashgan), virusmeykerlar (zararli kompyuter dasturlari yoki ma‘lumotlarini yaratish)ni alohida ajratib ko‘rsatishimiz mumkin.

Jinoiy faoliyat uchun motivatsiya ham sezilarli darajada farq qiladi: barcha ixtisosliklarda tamagirlik motivi ustunlik qilsa-da, uni tor yo‘naltirilgan vazifalar – turli dasturiy mahsulotlarni ishlab chiqish bilan birlashtirish mumkin. Biroq ularga bunday ishning asl maqsadi haqida ma‘lumot berilmasligi mumkin.

Xulosa

*Birinchi*dan, bizningcha, ko‘rib chiqayotgan jinoyatlar toifasining tipik subyekti sifatida 16 yoshdan 40 yoshgacha, axborot texnologiyalari va zararli dasturlar bilan ishlash borasida juda yaxshi yoki professional ko‘nikmalarga ega, ko‘pincha moddiy manfaatni ko‘zlab g‘arazli niyatlarda harakat qiladigan, doimiy daromad manbayiga ega bo‘lmagan va shahar joylarda,

asosan aholi gavjum joyda yashovchi, ko'pincha muqaddam sudlanmagan, nikohda bo'lmagan erkak kishi kabi shaxslarni aytish mumkin.

Ikkinchidan, o'zgaralar mulkini kompyuter vositalaridan foydalanib firibgarlik yo'li bilan talon-toroj qilish subyektini yoshini 14 yosh qilib belgilash maqsadga muvofiq. Sababi kompyuter firibgarligida aybdor va jabrlanuvchi o'rtasidagi muloqot bevosita amalga oshirilmasligi tufayli 14 yoshga to'lgan shaxs ham kompyuter orqali hech bir to'siqlarsiz jabrlanuvchini aldash yoki ishonchini suiiste'mol qilish imkoniyatiga ega bo'la oladi.

REFERENCES

1. Maslakova E. A. Nezakonnyy oborot vredonosnykh programm dlya EVM: ugovovno-pravovyye i kriminologicheskie aspekty [Illegal trafficking of malicious computer programs: criminal and criminological aspects]. Moscow, 2008, pp. 4, 46.

2. Evdokimov K. N. Osobennosti lichnosti prestupnika, sovershayushchego nepravomernyy dostup k komp'yuternoy informatsii (na primere Irkutskoy oblasti) [Personality Traits of a Criminal Who Unauthorizedly Accesses Computer Information (Based on the Irkutsk Region)]. *Siberian Legal Bulletin*, 2011, vol. 1.

3. Dubyagina O. P. Kriminologicheskaya kharakteristika norm, obychaev i sredstv obshcheniya prestupnikov [Criminological characteristics of norms, customs and means of communication of criminals]. Moscow, 2008, p. 20.

4. Prostoserdov M.A. Ekonomicheskie prestupleniya, sovershaemye v kiberprostranstve, i mery protivodeystviya im [Economic crimes committed in cyberspace and measures to combat them]. Moscow, 2016, p. 36.

5. Baturin Yu. M. Pravo i politika v komp'yuternoy srede [Law and Policy in the Computer Environment]. Moscow, Science Moscow Publ, 1987, p. 111.

6. Lopatina T.M. Kriminologicheskie i ugovovno-pravovyye osnovy protivodeystviya komp'yuternoy prestupnosti [Criminological and criminal-legal foundations for combating computer crime]. Moscow, 2006, pp. 30–31.

7. Dremlyuga R.I. Internet-prestupnost' [Internet crime]. Vladivostok, 2007, p. 143.

8. Khaliullin A.I. Khaker kak sub'yekt prestupleniya v sovremennykh ugovovno-pravovykh issledovaniyakh [Hacker as a subject of crime in modern criminal law research]. *Russian Justice*, 2019, vol. 12, pp. 21–23.

9. Stepanov-Egiyans V.G. Otvetstvennost' za prestupleniya protiv komp'yuternoy informatsii po ugovovnomu zakonodatel'stvu Rossiyskoy Federatsii [Liability for crimes against computer information under the criminal legislation of the Russian Federation]. Moscow, Statut Publ., 2016, pp. 59–65.

10. Kopiryulin A.N. Prestupleniya v sfere komp'yuternoy informatsii: ugovovno-pravovyye i kriminologicheskie aspekty [Computer crimes: criminal law and criminological aspects]. Tambov, 2007, p. 167.

11. Krasnoyarskogo khakera budut sudit' za ataku na sayt pravitel'stva Rossii [A Krasnoyarsk hacker will be tried for an attack on the Russian government website]. Available at: <http://ria.ru/incidents/20130117/918552526.html>

12. Holt T.J., Bossler A.M., Seigfried-Spellar K.C. Cybercrime and Digital Forensics. Introduction. Second Edition. Abingdon, Oxon, Routledge Publ., 2018, pp. 102–103.

13. Maimon D., Lounderback E.R. Cyber-Dependent Crimes: an Interdisciplinary Review. *The Annual Review of Criminology*, 2018, vol. 12 (37), p. 165.

14. Zuyeva S.V. Spravochnik sledovatelya po informatsionnym tekhnologiyam [Information Technology Investigator's Handbook]. Moscow, Yurlitinform Publ., 2019, pp. 77–78.

15. Glazatova S.V., Burseva Ye.V., Medvedeva S.V. Kiberprestupleniya, sovershennye nesovershennoletnimi: problemy rassledovaniya [Cybercrimes Committed by Minors: Investigative Challenges]. *Russian Investigator*, 2021, vol. 2, pp. 7–10.

16. Yevdokimov K.N. Kriminologicheskiy portret lichnosti prestupnika, sovershayushchego prestupleniya v sfere komp'yuternoy informatsii [A criminological profile of a criminal committing crimes in the field of computer information]. Current issues of legal sciences in modern conditions: Proceedings of the international scientific and practical conference. St. Petersburg, Novgorod, 2018, pp. 50–52.

17. El'murzaev D.I. Ugolovnaya otvetstvennost' za dovedenie do samoubiystva [Criminal liability for incitement to suicide]. Moscow, 2004, p. 24.

18. Prikmata A.N. Kiberprestupnost' v Rossii. Yuridicheskaya otvetstvennost' za narusheniya prav v sfere informatsionnykh tekhnologiy [Cybercrime in Russia: Legal Liability for Information Technology Violations]. Donetsk, *DonNTU. Computer Science and Cybernetics*, 2018, vol. 2 (12), p. 29.

19. Norov A. Axborot xavfsizligi – davr talabi [Information security - the need of the hour]. Karshi, *Kashkadarya newspaper*, 2019. Available at: <http://qashqadaryogz.uz/oz/read/akhborot-khavfsizligi-davr-talabi>

20. McAfee. CSIS Report: Economic Impact of Cybercrime - No slowing down. 2018.

**O'ZBEKISTON
QONUNCHILIGI TAHLILI**

ILMIY-TAHLILIIY JURNAL
2025-YIL 3-SON

**ОБЗОР
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
УЗБЕКИСТАНА**

НАУЧНО-АНАЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
2025 ГОД № 3

**UZBEKISTAN
LAW REVIEW**

SCIENTIFIC ANALYTICAL JOURNAL
2025 ISSUE 3

VOLUME 2 / ISSUE 3 / 2025

DOI: 10.51788/TSUL.UZLAWREV.2.3.

ISSN 2181-8118

DOI: 10.51788/TSUL.UZLAWREV.